

В. В. Сердюк*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК НАЙВИЩОГО СУДОВОГО ОРГАНУ У СИСТЕМІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Перед тим, як розглянути окремі елементи правового статусу Верховного Суду України у їх поєднанні та організаційну основу його діяльності, слід зазначити, що Верховний Суд України відповідно до положень ч. 2 ст. 125 Конституції України¹ та ч. 1 ст. 47 Закону України “Про судоустрій України” визначено найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Про що ж ідеться у змісті конституційного припису, викладеного у ч. 2 ст. 125 Основного Закону та віддзеркаленого в нормі Закону, не тільки з точки зору юридичної лексики, але й лінгвістичних правил побудови речення: “Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України”?

Відповідаючи на це запитання, перш за все, слід розглянути базисні положення ч. 1 ст. 6 Конституції України щодо здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Ст. 75 Основного Закону визначає єдиним органом законодавчої влади в Україні парламент — Верховну Раду України. Згідно із ст. 113 Конституції України, вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України. Такий лінгвістичний підхід щодо Верховного Суду України створює правовий нонсенс стосовно до понятійного апарату — “найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції”. Якщо Верховна Рада України — це єдиний орган законодавчої влади, Кабінет Міністрів України — вищий орган у системі органів виконавчої влади, то, з урахуванням конституційного положення про наявність у судовій системі вищих спеціалізованих судів і функціонування Конституційного Суду України, Верховний Суд України повинен визначатися як найвищий орган у системі судів загальної юрисдикції. На наш погляд, саме така побудова речення в правовому розумінні є найбільш правильною і доречною. Це підтверджується положеннями ч. 1 і 3 ст. 124 Конституції України щодо здійснення правосуддя винятково судами, а саме: судами загальної юрисдикції і Конституційним Судом України. Відсутність у зазначеному вище формулюванні слова “судовий” підкреслює тільки те, що у судовій системі не може бути несудових органів, тим більше, щоб один із них був найвищим серед інших судових органів, які входять до системи судів загальної юрисдикції.

В аспекті дослідження суттєвим є визначення змісту поняття “найвищий”. Довідкова література тлумачить його як вищий за всіх, у найвищому ступені; у правовому сенсі щодо судової системи — вищий за всі інші суди. Виходячи з цього, значення терміну “найвищий” обумовлює найвищість Верховного Суду України за кількома ознаками. Першою з них є найвищість в інстанційному розумінні. Таке бачення впливає з того, що найвищий судовий орган не може бути підпорядкований будь-якому іншому судовому органу чи іншій судовій інстанції. До такого твердження призводить і аналіз норм ст. 125 Конституції України, за змістом якої можливо прослідкувати складові судової системи, виокремивши при цьому її елементи. Так, ч. 4 ст. 125 Основного Закону передбачає функціонування відповідно до закону місцевих та апеляційних судів. Частина 3 цієї ж статті вищими судовими органами спеціалізованих судів визначає відповідні вищі суди. Всі зазначені суди — загальні й спеціалізовані — входять до системи судів загальної юрисдикції, як того вимагають приписи ч. 2 ст. 18 Закону України “Про судоустрій України”, на чолі якої Конституція України визначила Верховний Суд України.

© Сердюк В. В., 2006

* заступник керівника Апарату Верховного Суду України — начальник управління забезпечення діяльності Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, доцент

¹ ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Верховний Суд України очолює систему судів загальної юрисдикції, яку, крім нього, складають 807 місцевих судів (із них місцевих господарських — 27, місцевих адміністративних — 27 (перспектива), місцевих військових гарнізонів — 17), 25 апеляційних судів (Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя), 2 військові апеляційні суди, Апеляційний суд України (не діє), 11 апеляційних господарських судів, 7 апеляційних адміністративних судів (на стадії створення), Вищий адміністративний та Вищий господарський суди України.² Штатна чисельність суддів в усіх судах загальної юрисдикції України, з урахуванням суддів Верховного Суду України, становить 7947 суддів.³

Конституційний статус Верховного Суду України, як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, визначає наявність повноважень із здійснення ним у передбачених процесуальних формах правосуддя. Так, відповідно до ст. 360 ЦПК⁴ України рішення й ухвали Верховного Суду України набувають законної сили з моменту їх проголошення і оскарженню не підлягають. Згідно із ч. 2 ст. 111²⁰ ГПК України⁵ постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає. Крім цього, за змістом ст. 111¹⁷ ГПК України ухвала Верховного Суду України про відмову в порушенні касаційного провадження з перегляду судового акта Вищого господарського суду України також є остаточною і не підлягає оскарженню.

Виходячи з положень статей 236¹–236⁶, 341, 354, 389 КПК України⁶, вироки й постанови щодо оскарження дій слідчого і прокурора на виконання приписів Конституції України стосовно забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, можуть бути оскаржені до Верховного Суду України. Прийняті за результатами розгляду в касаційному порядку кримінальних справ ухвали Верховного Суду України оскарженню не підлягають, хоча чинний КПК України надає можливість з перегляду судових рішень, у тому числі і Верховного Суду України, в порядку виключного провадження. Аналіз положень норм статей Глави 32 розділу IV КПК України дозволяє зробити висновок про неможливість оскарження ухвал спільного засідання судових палат Верховного Суду України, уповноважених законом на розгляд кримінальних справ. За змістом частини 3 статті 242 КАС України⁷ постанова Верховного Суду України є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого пунктом 2 статті 237 цього Кодексу. Тобто, нормативне поєднання положень статті 125 Конституції України, частини 1 статті 47 Закону України “Про судоустрій України”⁸ та відповідних приписів процесуального законодавства свідчить про остаточність судових рішень Верховного Суду України.

Одночасно передбачена законодавцем можливість оскарження рішень Верховного Суду України в випадку визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов’язання України, як підстави для провадження за винятковими обставинами згідно з приписами п. 2 ст. 237 КАС України, швидше

² Див.: Про Мережу та кількісний склад суддів місцевих судів: Указ Президента України від 20.08.2001 р. // ОВУ. — 2001. — № 34. — Ст. 1580; Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України: Указ Президента України від 11.07.2001 р. // ОВУ. — 2001. — № 28. — Ст. 1243; Про утворення військових апеляційних та військових місцевих судів і затвердження їх мережі: Указ Президента України від 30.08.2001 р. ОВУ. — 2001. — № 36. — Ст. 1659; Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі та кількісного складу суддів: Указ Президент України від 16.11.2004 р. // Урядовий кур’єр. — 2004. — № 224; Про Мережу та кількісний склад суддів апеляційних судів: Указ Президента України від 20 серпня 2001 р. // ОВУ. — 2001. — № 34. — Ст. 1581.

³ Про кількість суддів Верховного Суду України: Указ Президента України від 7 жовтня 2005 р. // Урядовий кур’єр. — 2005. — № 192.

⁴ ОВУ. — 2004. — № 16. — Ст. 1088.

⁵ ВВР. — 1992. — № 6. — Ст. 56.

⁶ ВВР УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 15.

⁷ ОВУ. — 2005. — № 32. — Ст. 1918.

⁸ ОВУ. — 2002. — № 10. — Ст. 441.

за все є винятком із загального правила, зважаючи на прогресивну спрямованість норм цього Кодексу, аніж може піддати сумніву остаточність рішень Верховного Суду України. Виходячи з цього, більш точним було б твердження про остаточність рішень Верховного Суду України в межах держави. З наведеного вище випливає друга ознака, що характеризує найвищий статус Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції.

Кардинальні зміни, внесені до положень процесуального законодавства у червні 2001 р., стали черговим кроком для практичного утвердження Верховного Суду України як найвищого судового органу. До цього спонукають і приписи п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України (забезпечення права на апеляційне і касаційне оскарження рішення суду). Так, згідно із положеннями ЦПК України 1963 р. Верховний Суд України мав повноваження з розгляду по першій інстанції цивільних справ (а фактично справ адміністративної юрисдикції), які були пов'язані із здійсненням виборчого процесу, зокрема з відмовою зареєструвати: а) Центральною виборчою комісією — політичну партію у виборах до парламенту, кандидата на посаду Президента України; б) окружною виборчою комісією — ініціативну групу виборців. Крім того, до підсудності Верховного Суду України, як суду першої інстанції, належали справи: 1) за заявами про скасування рішення окружної виборчої комісії про реєстрацію кандидата на посаду народного депутата України; 2) за скаргами про визнання виборів недійсними; 3) за скаргами на рішення, прийняті щодо релігійних організацій.

Відповідно до приписів ст. 36 КПК України (у редакції Закону України від 24 лютого 1994 р. № 4018—XII) до підсудності Верховного Суду України, зокрема військової колегії, відносилися справи виняткової важливості, а також справи про злочини військовослужбовців, які мають військове звання генерала (адмірала), або займають посади від командира з'єднання і вище та ім рівні (так звана субординаційна підсудність). Крім того, військовій колегії надавалося право прийняти до свого провадження як суду першої інстанції будь-яку справу, підсудну військовому суду гарнізону.

На даний час Верховний Суд України не розглядає цивільні і кримінальні справ як суд першої інстанції, а має повноваження касаційної і виняткової (у цивільному процесі), касаційної і виключної (у кримінальному процесі) інстанції. Крім цього, за змістом положень розділу XII² ГПК України Верховний Суд України здійснює перегляд судових актів Вищого господарського суду України як суд повторної касаційної інстанції, а відповідно до приписів ч. 1 ст. 235 КАС України — як суд виняткової інстанції з перегляду рішень Вищого адміністративного суду України за винятковими обставинами. Виходячи з наведеного, є підстави стверджувати про третю ознаку, яка характеризує найвищий статус Верховного Суду України серед судів загальної юрисдикції — процесуально передбачена відсутність у цього Суду повноважень з розгляду справ по першій інстанції.

Крім того, самостійною ознакою найвищості статусу Верховного Суду України є його компетенція з вирішення справ за нововиявленими обставинами, судові рішення в яких ним постановлені. Наведене підтверджується відповідними положеннями процесуального законодавства. Так, приписи ч. 1 ст. 400⁴ КПК України прямо вказують на нововиявлені обставини як на підставу для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження. Згідно із ч. 1 ст. 361 ЦПК України рішення або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, за наявності відповідних підстав можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами. Зазначені приписи в нормативному поєднанні зі ст. 360 ЦПК України дозволяють стверджувати, що рішення і ухвала Верховного Суду України можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами.

Однак не все гаразд, як здається на перший погляд. Положення КАС України не містять прямої заборони щодо можливості перегляду рішень Верховного Суду України за нововиявленими обставинами. Слід зазначити, що відповідно до ст. 249 КАС України заява про перегляд судового

рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку при вирішенні справи внаслідок незнання про існування цієї обставини. Проте й не конкретизує випадку, коли така помилка може бути допущена Верховним Судом України в результаті перегляду судових рішень за винятковими обставинами.

За змістом ч. 1 ст. 250 КАС України така заява передається судді адміністративного суду в порядку черговості. Згідно із ст. 3 КАС України під адміністративним судом законодавець розуміє суд загальної юрисдикції, до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. Оскільки норми Конституції України визначають Верховний Суд України найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, то ч. 1 ст. 236 КАС України передбачає право сторін та інших осіб оскаржити до Верховного Суду України за винятковими обставинами судові рішення в адміністративних справах після їх перегляду в касаційному порядку, а також судові рішення суду касаційної інстанції. Тобто, приписи адміністративного процесуального законодавства чітко не визначають можливості здійснення перегляду постанов Верховного Суду України за нововиявленими обставинами.

Схожа ситуація виникає, коли аналізуються відповідні положення ГПК України. Цей процесуальний закон, на відміну від КАС України, взагалі не містить переліку нововиявлених обставин, наявність яких може бути підставою для перегляду відповідного судового рішення — рішення, постанови, ухвали господарського суду. Відповідно до ч. 2 ст. 113 ГПК України, заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається стороною до господарського суду, який постановив судові рішення. За змістом ст. 19 Закону України “Про судоустрій України” у системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди. До останніх, зокрема, належать господарські суди. Виходячи з цього та зважаючи на відсутність нормативного визначення Верховного Суду України як суду господарської юрисдикції (навіть за наявності в нього повноважень з перегляду в касаційному порядку судових актів Вищого господарського суду України), за змістом положень розділу XIII ГПК України також не можна однозначно стверджувати про можливість або неможливість перегляду за нововиявленими обставинами судових рішень Верховного Суду України, постановлених за результатами перегляду в касаційному порядку постанов і ухвал Вищого господарського суду України.

Досліджуючи питання компетенції Верховного Суду України з вирішення справ у різних процесуальних формах судочинства, необхідно зупинитися на проблемі юридичної природи його рішень. Традиційно спір навколо питання про те, чи є судова практика, що розуміється і як окремо взяте судове рішення, і як сукупність судових рішень, джерелом права, ведеться у двох площинах, які досить часто правниками не розрізняються: 1) власне судове рішення; 2) рішення найвищого судового органу з питань роз’яснення судової практики.⁹ Стосовно судових рішень, які постановляються Верховним Судом України з конкретних справ, то потрібно констатувати, що через призму закону вони мають обов’язкову юридичну силу тільки щодо розглянутої справи. Підтвердженням цього вбачаються, наприклад, положення ст. 111²¹ ГПК України, відповідно до якої вказівки, що містяться у постанові Верховного Суду України, є обов’язковими для суду першої інстанції під час нового розгляду справи та для Вищого господарського суду України під час розгляду матеріалів касаційної скарги (подання). Згідно із ст. 399 КПК України вказівки суду, який розглянув справу в касаційному порядку, є обов’язковими для органів дізнання чи досудового слідства при проведенні додаткового розслідування і суду першої чи апеляційної інстанції під час повторного розгляду справи. Але, як свідчить практика рішення Верховного

⁹ *Нерсесянц В. С.* Суд не законодательствует и не управляет, а применяет право (о правоприменительной природе судебных актов) // Судебная практика как источник права. — М., 1997. — С. 34.; *Тарасова В. В.* Акты судебного толкования правовых норм: юридическая природа и классификация / Под ред. М. И. Байтина. — Саратов: Изд-во Саратовской государственной академии права, 2002. — С. 50.

Суду України мають дещо ширший характер, особливо якщо брати до уваги ту їх частину, яка опубліковується в друкованих чи електронних засобах масової інформації.

Слід зазначити, що сучасні глобальні політико-економічні процеси, які призводять до гальмування й труднощів законодавчого регулювання, слугують рушійною силою для розвитку судової правотворчості. Така правотворчість проявляється не тільки у країнах із давніми традиціями пріоритетності судового прецеденту як джерела права (англосаксонська правова сім'я), але й у тих, де домінуюча роль судової практики якщо й не заперечується, то, принаймні, у процесі вирішення судових справ має вторинну основу (романо-германська правова сім'я). На відміну від англосаксонської правової сім'ї, де широко застосовується поняття "судовий прецедент", правознавці континентального права, характеризуючи це явище, оперують терміном "судова практика". Таке визначення тлумачиться як у широкому, так і у вузькому значеннях. За словами французького вченого Ф. Газ'є, у першому випадку він розглядається як синонім судової діяльності взагалі, а у другому — як правові положення, правила, дефініції понять, вказівки, вироблені у ході судової діяльності з відбитком певного ступеня узагальненості, загальновизнаності та обов'язковості¹⁰.

На думку радянської дослідниці Т. В. Апарової, загальне вчення про прецедент розрізняє процесуальні (тобто такі, що регулюють форми судового процесу) і матеріальні прецеденти. Крім того, правова природа прецедентів може бути неоднаковою. Одні з них повторюють вже існуючі норми прав або дають їх тлумачення і називаються деклараторними, інші — креативні, усувають прогалини у законодавстві, створюючи таким чином нові норми¹¹.

Вітчизняний фахівець О. Стрельцова, оцінюючи правову природу судової практики у країнах континентальної Європи, стверджує наявність у правовій доктрині двох протилежних підходів щодо тлумачення ролі й місця судової практики серед інших джерел права. В основі першого з них лежить концепція безумовного верховенства закону і заперечення дії судової практики як джерела права. На думку прихильників цього підходу, згідно з принципом поділу влади створення правових норм є прерогативою законодавчої її складової, тому суд не вправі здійснювати функцію правотворення, а правило підкорення нижчих судів вищим під час здійснення правосуддя суперечить положенням щодо незалежності суддів і підкоренню їх тільки закону¹².

Другий підхід яскраво ілюструють висловлювання відомого французького фахівця в галузі компаративного права Р. Давида. На його думку, відмова визнати судову практику джерелом права є ознакою розриву між теорією і практикою, а, "щоб мати реальну яву стосовно даного питання потрібно не стільки цікавитись формулюваннями різних науковців і доктринальними працями, скільки звернути увагу на постійне збільшення кількості збірників та довідників із судової практики. Останні пишуться не для істориків права і не для задоволення інтересів їхніх читачів: вони створюються для юристів-практиків і їх роль пояснюється лише тим, що судова практика ... є джерелом права"¹³.

На наш погляд, правильність розуміння значення судової практики доцільно розглядати з точки зору різних способів участі суддів у правотворчому процесі в рамках окремих правових систем країн континентальної Європи. Так, правовою доктриною Франції обов'язкова сила судової практики не визнається. Одночасно ст. 4 ЦПК Франції покладає на суддю обов'язок винести

¹⁰ Газье Ф. Роль судебной практики в развитии административного права во Франции // СССР — Франция: социологический и международно-правовой аспекты сравнительного правоведения. — М., 1987. — С. 55.

¹¹ Апарова Т. В. Основные исторические тенденции английского прецедентного права // Уч. записки ВЮЗИ. — М., 1968. — Вып. XVII. — Ч. III. — С. 127-130.

¹² Стрельцова О. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики (теоретичний аспект) // Право України. — 2004. — № 10. — С. 136-140.

¹³ Давид Р., Жофре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с франц. — М.: Международные отношения, 2003. — С. 96.

рішення навіть і у випадку неповноти чи відсутності закону. Порівняємо: ч. 7 ст. 8 ЦПК України визначає наступну ситуацію — якщо спірні відносини не врегульовані законом, то суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону); якщо закон відсутній, то суд виходить із загальних начал законодавства (аналогія права). Частина 8 цієї ж статті імперативно встановлює заборону щодо відмови у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, яке регулює спірні відносини. У наведених прикладах норм цивільного процесуального законодавства Франції й України уже сам закон відкриває суддям шлях до правотворення, при цьому фактично не визначаючи жодних рамок цього процесу.

За загальним правилом вважається, що норма права, створена судовою практикою, застосовується на власний розсуд судді. У ФРН, як і у Франції, формально право вважається законодавчим, тобто таким, що може творитися тільки шляхом законодавчої процедури, яку здійснює парламент. Однак концепція судової практики ФРН містить положення (невідоме французькій), у якому прецедент виникає на основі одного рішення, а не значної кількості останніх: правило, підтвержене постійною судовою практикою, вважається нормою звичаю і тому повинно застосовуватися судами. В Італії завдяки діяльності Касаційного суду судова практика отримала визначальний авторитет серед джерел права, хоча якоюсь мірою і має статус допоміжного джерела. Такий висновок ґрунтується на тому, що національне законодавство допускає розгляд справ за аналогією або на підставі загальних принципів права. До того ж, стаття 384 ЦПК Італії зобов'язує суди, які приймають справу до нового розгляду після перегляду попереднього рішення касаційною інстанцією, керуватися принципами, окресленими Касаційним судом. Тенденції з розвитку судової практики щодо вирішення однотипних справ Касаційного суду публікуються у так званих максимаріях, які ним видаються.

У Португалії авторитетом прецеденту наділяються рішення пленуму Верховного суду, але за умови, що вони надруковані в офіційному порядку. В Іспанії також на офіційному рівні визнається правотворча роль судової практики, ґрунтуючись на понятті "*doctrina legal*" — судовій практиці Верховного суду Іспанії, що базується на низці його рішень. Суттєво, що крім значення судової практики найвищих судових органів країн романо-германської правової сім'ї як судового прецедента слід окремо виділити і авторитетність рішень органів конституційної юрисдикції щодо тлумачення норм законодавства (наприклад, Федеральний конституційний суд ФРН, Конституційний суд Італії тощо).

Отже, у країнах романо-германської правової сім'ї не вироблена загальна концепція про роль і місце судової практики як джерела права. В Україні також не існує єдиного підходу до вирішення цієї проблеми. Зауважимо, що судовий прецедент (або їх система) відпрацьовується створенням "повторних правових норм", оскільки вони створюються суддями в процесі конкретизації норм права, сформульованих законодавцем. Система судових прецедентів в Україні створюється в ході: 1) судового розгляду (перегляду) справ у Верховному Суді України; 2) винесення рішень Конституційним Судом України з конкретної справи, що містить офіційне тлумачення закону (але не є результатом узагальнення судової практики за визначений період з окремої категорії однотипних справ).

У результаті цього не тільки скасовуються або втрачають чинність окремі законодавчі положення, але й устанавлюються нові приписи нормативного характеру. В таких випадках збільшується рівень самостійності суддів у трактуванні і створенні права, хоча форма вираження в рішеннях і роз'ясненнях Верховного чи Конституційного судів України дещо інша, ніж у нормах права, викладених у нормативно-правових актах. Однак у структурному відношенні вони складаються з тих же традиційних елементів норми права (гіпотеза, диспозиція, санкція), а їхня дія поширюється на невизначену кількість випадків і необмежене персонально коло осіб. Наприклад, своїм рішенням від 16 жовтня 2001 р. Конституційний Суд України роз'яснив

положення п. 1 ч. 1 ст. 131 Конституції України щодо внесення Вищою радою юстиції подання про призначення суддів на посади, тим самим фактично створивши додаткову норму: “Вища рада юстиції вносить подання Президенту України про перше призначення на посаду професійного судді строком на п’ять років”¹⁴.

Згідно з доктриною права, яка діє в Україні та в інших правових системах романо-германського типу, судовому прецеденту офіційно не відведена роль джерела права. Однак ефективність його дії можливо спостерігати в трьох аспектах: 1) заповнення прогалин у законодавстві; 2) припинення знецінення в правовому розумінні підзаконних актів (звичайно, за умови неповноти, неточності законодавчих актів); 3) усунення суперечностей у нормах чинного законодавства.

Конституція України не визначає склад Верховного Суду України. Тільки у ч. 2 ст. 128 Основного закону йдеться про обрання на посаду та звільнення з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду України (далі — Пленум) Голови цього Суду. Склад Верховного Суду України деталізовано у нормах ст. 48 Закону України “Про судоустрій України”, відповідно до частини 3 якої діє Пленум для вирішення питань, визначених Конституцією України та цим Законом. За змістом ч. 1 ст. 55 цього ж Закону Пленум є колегіальним органом, повноваження якого визначаються Конституцією України та зазначеним Законом. До складу Пленуму входять судді Верховного Суду України, голови Вищого адміністративного і Вищого господарського судів України, їхні перші заступники, а також голова Апеляційного суду України.

До повноважень Пленуму належать: 1) відповідно до Конституції України обрання на посаду та звільнення з посади шляхом таємного голосування Голови Верховного Суду України, а також призначення та звільнення суддів з інших адміністративних посад у Верховному Суді України в порядку, встановленому цим Законом; 2) утворення судових палат Верховного Суду України, визначення їх кількісного складу, призначення голів судових палат та їх заступників; 3) визначення кількісного складу суддів Президії Верховного Суду України та обрання їх у порядку, передбаченому цим Законом; 4) призначення на посаду з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та звільнення з посади секретаря Пленуму Верховного Суду України; 5) заслуховування інформації Голови Верховного Суду України, голів судових палат Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів та апеляційних судів щодо організації роботи судових палат та діяльності відповідних судів; 6) надання роз’яснень судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнання нечинними відповідних роз’яснень вищих спеціалізованих судів; 7) прийняття рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів; 8) відповідно до Конституції України схвалення висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких обвинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину, а також ухвалення подання до Верховної Ради України про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров’я; 9) затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України; 10) здійснення інших повноважень, передбачені законом.

Пленум Верховного Суду України діє на підставі Регламенту Пленуму, затвердженого постановою Пленуму № 7 від 16 червня 2002 р.¹⁵ Цим документом, зокрема, передбачено вирішення

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України № 14-рп/2001 у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів) від 16.10.2001 р. // ОВУ. — 2001. — № 43. — Ст. 1934.

¹⁵ Регламент Пленуму Верховного Суду України, затверджений постановою Пленуму Верховного Суду України № 7 від 16.06.2002 р. // Бізнес: законодавство та практика. — 2002. — № 17.

питань, пов'язаних із: 1) прийняттям рішення про надання роз'яснень судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства та визнанням нечинними роз'яснень вищих спеціалізованих судів; 2) виборами Голови Верховного Суду України; 3) призначенням на посади Першого заступника та заступників Голови Верховного Суду України; 4) призначенням на посаду секретаря Пленуму Верховного Суду України; 5) призначенням на посаду голови судової палати, його заступника, голови Військової судової колегії; 6) обрання Президії Верховного Суду України; 7) достроковим звільненням суддів з адміністративних посад; 8) прийняттям рішення про звернення до Конституційного Суду України та інших рішень, передбачених Конституцією України.

За змістом ст. ст. 47 і 55 Закону України "Про судоустрій України" Верховний Суд України уповноважений давати судам роз'яснення з питань застосування законодавства. Роз'яснення судової практики судів загальної юрисдикції є результатом її узагальнення, а також аналізу судової статистики, здійсненого відповідними суддями, судовими палатами і працівниками Верховного Суду України, виявлення тенденції її розвитку, так званих "неробочих" або нечасто застосовуваних судовою практикою норм, прогалин у правовому регулюванні, характеру судових помилок і способів їх усунення.

Зміст повноваження Верховного Суду України щодо надання роз'яснень судам із питань застосування законодавства останнім часом суттєво змінився. До здійснення "малої судової реформи" право внесення протестів у порядку нагляду на судові рішення, які набрали законної сили, належало, зокрема, виключно керівникам Верховного Суду України (Голова та його заступники) і було підставою для перегляду рішення, за результатами якого власне і формувалася практика. Наразі роз'яснення судам готуються з урахуванням практики судових палат, яка складається в результаті розгляду справ у касаційному, повторному касаційному, винятковому, виключному порядках. Слід зазначити, що положення Закону України "Про судоустрій України" від 5 червня 1981 р. (у редакції Закону до 21 червня 2001 р.) визначали повноваження Верховного Суду України щодо надання ним *керівних* роз'яснень із питань застосування законодавства. Наразі норми чинного Закону про судоустрій не містять посилань саме на керівну роль роз'яснень Верховного Суду України, однак і в цьому випадку їхнє значення щодо питань судової практики зберігається. Ми вважаємо, що роз'яснення Пленуму (не зважаючи на наявність гострих спорів навколо їх правової природи — джерело права чи ні, а якщо джерело, то яке), виконують роль субсидіарних тлумачень, які слугують суддям додатковими (підкреслимо — часто застосовуваними) орієнтирами з питань застосування норм права, тобто визначаються як самостійні норми права з відповідними ознаками. На наш погляд, ознаками роз'яснення Пленуму є: 1) вони є способом зовнішнього виразу норми права, тобто абстрактного правила поведінки; 2) вони виступають як спосіб закріплення норми права.

Але за більш детального аналізу впливає досить цікавий висновок. Характеризуючи зазначені способи, необхідно визнати, що постанови Пленуму, в яких викладаються відповідні роз'яснення з питань застосування законодавства, мають і інші специфічні ознаки: 1) приймаються тільки Пленумом Верховного Суду України; 2) надаються уповноваженим на те найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції; 3) містять саме норми права, виражені в абстрактній формі та адресовані необмеженій кількості осіб, які підпадають під їхню дію; 4) розраховані на багаторазове застосування (звичайно, в даному випадку не враховується внесення змін до чинного законодавства або прийняття нових нормативно-правових актів); 5) підлягають опублікуванню, виходячи із змісту ч. 3 ст. 57 Закону України "Про судоустрій України" (практика іде шляхом опублікування всіх подібних рішень).

Тобто, йдеться не про кваліфікацію постанов Пленуму як судового прецедента, а про віднесення їх до зовсім іншого виду джерел права — нормативних актів підзаконного характеру. Як би не оцінювався такий висновок, однак він безпосередньо впливає із існуючого законодавчого регулювання, і що найважливіше — з практики діяльності судів. Аналогічної думки дотримуються,

наприклад, такі відомі вчені, як В. М. Лебедев і Р. З. Лівшиц.¹⁶ Крім наведеного, слід звернути увагу ще на один важливий момент. Сьогодні в науковій літературі досить часто трапляються зауваження про те, що той чи інший феномен може бути оцінений як джерело права тільки у випадку визнання таким законом. Але, на наш погляд, наведена точка зору характерна для юридичного позитивізму і не відповідає життєвим реаліям, оскільки від того, чи визнає хтось (не визнає) за тим або іншим явищем якісь окремі якості (особливості) в їх сукупності, правова природа самого явища не змінюється.

Суд за певних умов здатен заповнювати прогалини в законодавстві за допомогою судової практики. У сучасних умовах влада, особливо на рівні найвищих судових інстанцій, покликана для того, щоб сприяти законодавчим органам як у корегуванні існуючих законів, так і в усуненні прогалин у законодавчому регулюванні. Та обставина, що судова складова влади фактично виконує при цьому законодавчу функцію, наразі є цілком нормальною і легітимною формою її діяльності, що яка допоміжний або субсидіарний характер стосовно зусиль законодавця.

Судова практика як результат діяльності суду, займає проміжне положення між звичаєм і законом. Маючи багато спільного з таким джерелом права як звичай, в інших відносинах вона, навпаки, зближається із законом. Якщо звичай спочатку складався як просте поняття, без будь-якого помислу про правове нормування суспільних відносин, то судова практика Верховного Суду України, подібно до закону, виникає в силу цілеспрямованого прагнення до реалізації тієї чи іншої юридичної норми або основного правового принципу.

Судовий прецедент — це феномен, що забезпечує ефективність, передбачуваність, прогнозованість і однаковість судової практики. Ефективність виражається у швидкості винесення рішення на основі розглянутих раніше аналогічних справ. Передбачуваність виявляється подвійно: знання існуючих прецедентів дозволяє або скоротити кількість розглянутих справ у суді (оскільки результат майбутнього розгляду справи уже можливо завбачити), або розробити у відповідності з попередніми прецедентами правовий фундамент справи. Однаковість і прогнозованість означає той самий підхід до аналогічних справ на основі прецеденту.

Разом із тим, відомі ситуації, коли суддя, вирішуючи конкретне питання, доволі часто піддає сумніву загальне положення, але, будучи переконаним, що він, відкинувши в процесі розгляду справи кожен доказ, який впливає з цього положення, спромігся утриматися від ігнорування законоположення в цілому. За таких умов він залишається в межах природної для нього сфери діяльності. Якщо ж суддя рішуче виступить проти загального правоположення чи, навпаки, проігнорує його при розгляді справи, то він виходить за рамки, визначені для правосуддя згідно з конституцією, тобто перестає бути носієм судової влади як влади виключно арбітральної, тобто покликаної для врегулювання конфліктів. У такому випадку суди вправі звертатися до законодавця з обґрунтованими пропозиціями.

Ми позиціонуємося таким чином, що між судовим прецедентом і сформованою судовою практикою не можна ставити знак рівності. Прецедент на відміну від судової практики, тобто сумарного результату розгляду конкретних справ, створюється шляхом ухвалення окремого судового рішення, яке вправі приймати лише вища судова інстанція. Отже, основна відмінність між судовою практикою і законом убачається в підпорядкованості кожного із складових її рішень вимогам закону як джерела права більш високого ієрархічного рівня. У країнах, де верховенство закону є конституційним принципом, зокрема і в Україні, будь-яке судове рішення не повинно мати жодних переваг перед законом. Кожного разу, коли виникає колізія між вимогами закону і висновками, викладеними в судовому рішенні, пріоритет надається закону.

¹⁶ Див.: Лівшиц Р. З. Судебная практика как источник права // Журнал российского права. — 1997. — № 6. — С. 12-15; Лебедев В. М. Судебная власть в современной России. — Спб.: Лань, 2001. — С. 217-223.

Отже, прецедент — це нормотворююче правило поведінки, закріплене судом вищої інстанції. Прецедентами стають лише ті судові рішення, які з метою досягнення однаковості судової практики використовуються з часом як фундамент твердої підстави для вирішення інших подібних справ за аналогією у фактах і обставинах. Істотним є і те, що судові прецеденти, які мають значення норми права, реально створюють лише вищі судові інстанції. У своєму дослідженні, присвяченому англійському прецедентному праву, цю обставину підкреслив видатний англійський юрист Р. Крос¹⁷.

Норми Конституції України не відображають питань організації Верховного Суду України. Законодавець визначив їх у відповідних нормах Закону України “Про судоустрій України”. Так, згідно із ст. 48 Закону до складу Верховного Суду України входять судді цього Суду, обрані на посаду безстроково, кількість яких встановлена Указом Президента України № 1427/2005 “Про кількість суддів Верховного Суду України” від 7 жовтня 2005 р. Виходячи з того, що на рівні Верховного Суду України зосереджуються всі форми судочинства, крім конституційного, то логічно, що у його складі Закон діє: 1) Судова палата у цивільних справах; 2) Судова палата у кримінальних справах; 3) Судова палата у господарських справах; 4) Судова палата в адміністративних справах; 5) Військова судова колегія.

Необхідно зазначити, що Законом передбачені додаткові вимоги до суддів, які можуть бути призначені на посади до судових палат, які здійснюють розгляд справ із питань юрисдикції спеціалізованих судів. Так, судьями судових палат у господарських та адміністративних справах можуть бути особи, які мають стаж суддівської діяльності у відповідному вищому суді не менше трьох років, або відповідному апеляційному спеціалізованому суді — не менше п'яти. Отже, Закон імперативно не встановлює вимоги щодо наявності досвіду судової діяльності у відповідному вищому суді для осіб, які претендують на зайняття посади судді Верховного Суду України, передбачаючи в цьому питанні альтернативу.

Як уже зазначалося, відповідно до положень частини 2 ст. 48 Закону України “Про судоустрій України” судові палати і Військова судова колегія Верховного Суду України є його складовими. Наведене підтверджується і приписами ч. 2 ст. 53 Закону, відповідно до яких судова палата утворюється за рішенням Пленуму за поданням Голови Верховного Суду України. На даний час у порядку, визначеному Регламентом Пленуму, утворено судові палати у господарських та адміністративних справах.¹⁸ На судові палати покладається виконання таких обов'язків: 1) здійснення судочинства у справах, віднесених до їх відання, в порядку, встановленому процесуальним законом; 2) аналіз судової статистики та вивчення судової практики; 3) підготовка проектів постанов Пленуму Верховного Суду України; 4) здійснення інших повноважень, передбачених законом.

Зауважимо, що у ч. 8 ст. 53 вказано, що Військову судову колегію очолює голова колегії, який за посадою прирівнюється до заступника голови судової палати. Однак наведене дає підстави для висновку про те, що чинний Закон не окреслює повноважень Військової судової колегії та порядку її утворення чи ліквідації. З цього вбачається, що законодавцю необхідно визначитися в одному з двох напрямів: або виписати відповідну норму в Законі, або шляхом внесення змін до діючого Закону ліквідувати військові суди та відповідно Військову судову колегію у складі Верховного Суду України.

За змістом процесуального законодавства судові палати Верховного Суду України, у тому числі і на спільних засіданнях, вправі здійснювати судочинство у відповідній формі колегіально:

¹⁷ Судебная система России: Учеб. пособие / С. А. Батова и др. — М.: Дело, 2000. — С. 29-32.

¹⁸ Див.: Про утворення у складі Верховного Суду України Судової палати з господарських справ: Постанова Верховного Суду України від 05.10.2001 р.; Про утворення у Верховному Суді України Судової палати в адміністративних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.09.2005 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 9 (61). — С. 5.

щодо перегляду судових рішень у кримінальних справах у касаційному порядку — 3 суддів, у виключному порядку — не менше трьох суддів (ч. 4 ст. 17 КПК України) або на спільному засіданні судових палат, уповноважених законом на розгляд кримінальних справ (ч. 3 ст. 400¹⁰ КПК України); щодо розгляду цивільних справ у касаційному порядку — 5 суддів, перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами — колегією суддів Судової палати у цивільних справах за наявності не менше як двох третин її чисельності, а також колегією суддів на спільному засіданні відповідних судових палат при їх рівному представництві за наявності не менш як двох третин чисельності суддів кожної палати (ч. 5 ст. 18 ЦПК України); перегляду судових рішень в адміністративних справах — колегією суддів Судової палати в адміністративних справах за участі не менше двох третин її чисельності (але не менше 5 суддів) або колегією у складі суддів відповідних судових палат за участі не менше двох третин чисельності кожної палати (ч. 6 ст. 24 КАС України); перегляду в порядку повторної касації судових актів Вищого господарського суду України — судьями Судової палати у господарських справах (ч. 3 ст. 111¹⁷ ГПК України).

Виходячи з наведеного, судова палата Верховного Суду України — це складова найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, що утворюється Пленумом Верховного Суду України згідно з Регламентом з метою колегіального здійснення правосуддя у формі цивільного, адміністративного, господарського, кримінального судочинства за правилами, встановленими відповідним процесуальним законодавством, та вирішення інших питань, віднесених законом до її компетенції.

Для вирішення питань організації діяльності Верховного Суду України, судових палат та Апарату Верховного Суду України у найвищому судовому органі в системі судів загальної юрисдикції діє Президія. За змістом ч. 1 ст. 54 Закону України “Про судоустрій України” Президія Верховного Суду України діє у складі Голови Верховного Суду України, його заступників, голів судових палат, голови Військової судової колегії, секретаря Пленуму Верховного Суду України та суддів Верховного Суду України. Кількісний склад Президії визначається Пленумом (на даний час — 19 осіб).¹⁹

Судді Верховного Суду України, які не входять до складу Президії за посадою, обираються до неї за відповідно визначеною на засіданні Пленуму квотою від судових палат за поданням Голови Верховного Суду України чи за пропозицією суддів Верховного Суду України шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Необхідно звернути увагу, що кількість суддів, які не входять до Президії за посадою, визначається на засіданні Пленуму перед висуненням кандидатур до її складу і має бути не меншою половини загального складу Президії. Крім цього, судді Верховного Суду України, які займають адміністративні посади, втрачають членство у Президії Верховного Суду України в разі дострокового їх звільнення із зазначених посад. Питання про дострокове звільнення судді від виконання обов'язків члена Президії розглядається Пленумом на підставі: 1) заяви такого члена Президії; 2) подання Голови Верховного Суду України; 3) подання не менше ніж половини суддів Верховного Суду України за їхніми підписами.

Слід зазначити, що Президія Верховного Суду України є постійно діючим органом, засідання якого проводяться не менш як один раз на два місяці і є повноважними за присутності не менше як двох третин її складу. До компетенції Президії Верховного Суду України належить вирішення таких питань: 1) організації діяльності Верховного Суду України, судових палат та Апарату; 2) затвердження персонального складу судових палат; заслуховування інформації голів судових палат і Військової судової колегії про їх діяльність; 3) розгляд матеріалів узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, прийняття відповідних рекомендацій;

¹⁹ Див., напр.: Про обрання суддів Верховного Суду України до складу Президії Верховного Суду України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. — 2006. — № 24.

4) фінансування та організаційного забезпечення діяльності Верховного Суду України і вироблення пропозицій щодо їх поліпшення; схвалення пропозиції до проекту Державного бюджету України щодо фінансування діяльності Верховного Суду України; 5) роботи з кадрами суддів і працівників Апарату та підвищення їх кваліфікації; 6) затвердження положення про преміювання суддів і працівників Апарату, надання матеріальної допомоги; встановлення надбавки до посадових окладів суддів, які займають адміністративні посади; 7) заслуховування інформації голів апеляційних загальних судів і вищих спеціалізованих судів щодо організації роботи цих судів; 8) вироблення пропозицій щодо кількості суддів у відповідних судах на основі нормативів навантаження суддів у судах усіх рівнів; 9) заснування друкованих видань Верховного Суду України та заслуховування звітів про роботу редакційних колегій цих органів; затвердження за поданням Голови Верховного Суду України положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України та її персонального складу; 10) внесення на розгляд Пленуму питань відповідно до його Регламенту; 11) здійснення інших повноважень, передбачених законом.

Отже, Президія Верховного Суду України — це постійно діюче утворення найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, до складу якого за посадою входять: Голови Верховного Суду України, судді, які займають адміністративні посади, судді, обрані до його складу в порядку, передбаченому Законом України “Про судоустрій України” та Регламентом Пленуму, метою створення якого є вирішення загальних питань внутрішньої організації діяльності Верховного Суду України, судових палат, Військової судової колегії та Апарату Суду.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 56 і ч. 4 ст. 130 Закону України “Про судоустрій України” організаційно-методичне та інформаційне забезпечення діяльності Верховного Суду України покладено на його Апарат. Загальна чисельність і структура Апарату затверджується Президією за поданням Голови Верховного Суду України, а Положення про Апарат — Головою Верховного Суду України за погодженням з Президією²⁰. Тобто, вирішення питань організації діяльності Апарату має дуалістичний характер, сутність якого полягає у вчиненні взаємопов’язаних і взаємодоповнюючих дій Головою і Президією Верховного Суду України.

Чинний Закон України “Про судоустрій України” не визначає повноважень Апарату Верховного Суду України. Однак, виходячи зі змісту конституційних положень щодо надання Верховному Суду України статусу найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, та з урахуванням нормативного поєднання приписів ст. ст. 56, 130, 131 Закону України “Про судоустрій України” вбачається можливість виділення в окремих сферах самостійних функцій, здійснення яких покладається на Апарат Верховного Суду України:

1. У сфері інформаційно-методичного забезпечення здійснення правосуддя: а) організація проведення роботи з узагальнення судової практики й аналізу судової статистики з метою сприяння роботі Пленуму і Президії, судовим палатам і Військовій судовій колегії у вирішенні питань формування правильної та однакової судової практики; б) забезпечення Верховного Суду України інформаційно-аналітичними матеріалами щодо стану організації здійснення судочинства у судах нижчого рівня (у тому числі і у вищих спеціалізованих судах); в) розробка методичних рекомендацій з питань проведення узагальнень судової практики, проведення аналізу даних судової статистики з питань організації здійснення правосуддя; г) забезпечення обліку і систематизації законодавчих та інших нормативно-правових актів України, а також підтримання їх текстів у контрольному стані; д) підготовка проектів пропозицій і звернень до Конституційного Суду України щодо конституційності положень законів та інших правових актів у випадку виникнення

²⁰ Див.: Про затвердження загальної чисельності та структури Апарату Верховного Суду України: Постанова Президії Верховного Суду України від 17.02.2006 р. // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. — 2006. — № 24; Про затвердження Положення про Апарат Верховного Суду України: Наказ Голови Верховного Суду України від 30.03.2005 р. — Поточний архів Верховного Суду України за 2005 рік.

питань щодо цього при здійсненні судами загальної юрисдикції правосуддя; е) підготовка висновків, довідкових та аналітичних матеріалів з питань, що належать до компетенції Верховного Суду України, Голови Верховного Суду України, його заступників, голів судових палат і Військової судової колегії, керівника Апарату; є) організаційне забезпечення реалізації конституційних і передбачених законодавством повноважень Верховного Суду України; ж) організаційне забезпечення діяльності Президії, Пленуму, судових палат і Військової судової колегії, Науково-консультативної ради при Верховному Суді України та надання організаційно-інформаційної і консультативно-методичної допомоги у процесі розроблення й опрацювання внесених на їх розгляд питань; з) забезпечення ведення обліку та узагальнення пропозицій і зауважень, висловлених на засіданнях Пленуму, Президії та зборах суддів Верховного Суду України; и) організація контролю за додержанням термінів розгляду рішень Президії, наказів, розпоряджень і доручень Голови Верховного Суду України, його заступників, голів судових палат і голови Військової судової колегії та керівника Апарату, їх своєчасним виконанням і подання відповідних матеріалів; і) організаційне забезпечення нарад, зустрічей, семінарів, конференцій тощо, які проводяться Верховним Судом України; к) організація прийому громадян, у тому числі особистого прийому Голови Верховного Суду України, його заступників, суддів, які займають адміністративні посади, з питань організаційної діяльності, розгляд їх звернень, заяв і скарг, що надходять до Верховного Суду України, а також вивчення й узагальнення питань, які порушуються громадянами та іншими особами у своїх зверненнях; л) організація розроблення процедурних норм із питань внутрішньої діяльності Верховного Суду України.

2. У сфері документального забезпечення: а) здійснення документального обслуговування засідань Верховного Суду України; б) ведення протоколу або стенограми засідань Пленуму, Президії, судових палат, Військової судової колегії, зборів суддів, прес-конференцій та інших заходів Верховного Суду України; в) забезпечення належної організації роботи з документами в Апараті, правильності їх оформлення та своєчасність проходження, приймання й експедиційної обробки, а також аналіз, опрацювання та доставляння службової кореспонденції адресатам; г) опрацювання, друкування та тиражування матеріалів і документів, пов'язаних із діяльністю Верховного Суду України; д) розсилання в установленому процесуальним законодавством порядку судових рішень Верховного Суду України; е) забезпечення підготовки і видання документів згідно з вимогами Інструкції з діловодства у Верховному Суді України, Регламенту Пленуму; є) організація обліку, зберігання та користування документами Верховного Суду України, комплектування і ведення архіву, підготовка документів та архівних справ (нарядів) для передачі їх у встановленому порядку на постійне зберігання до установ Державного комітету архівів України.

3. У сфері інформаційно-комп'ютерного забезпечення: а) забезпечення Верховного Суду України, його посадових осіб відповідною внутрішньою та зовнішньою інформацією з правових та інших питань на основі сучасних методів і засобів обробки даних комп'ютерних мереж та телекомунікацій; б) забезпечення функціонування, методичне і технологічне ведення відповідних баз даних інформаційних комп'ютеризованих систем індивідуального та колективного користування; в) здійснення інформаційно-технологічного забезпечення засідань Пленуму, Президії, судових палат і Військової судової колегії; г) організація проведення науково-дослідних і конструкторських робіт із створення проблемно-орієнтованих комплексів, робочих місць у Верховному Суді України; д) забезпечення вдосконалення систем судового і загального діловодства і правової інформації; е) забезпечення своєчасного наповнення Єдиного реєстру судових рішень.

4. У сфері фінансового, матеріально-технічного та соціально-побутового забезпечення: а) здійснення фінансування діяльності Верховного Суду України та структурних підрозділів Апарату відповідно до видатків, передбачених кошторисом витрат на забезпечення повноважень; б) організація підготовки для розгляду Кабінетом Міністрів України пропозицій щодо обсягів

фінансування Верховного Суду України, прогнозування наслідків внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів із цих питань; в) розроблення структури, штатного розпису Апарату та кошторису на утримання Верховного Суду України; г) здійснення в межах наявних коштів матеріально-технічного забезпечення діяльності Верховного Суду України; д) організація оперативного управління державним майном, що забезпечує діяльність Верховного Суду України, відповідно до положень ЦК України, ГК України та інших нормативно-правових актів; е) забезпечення в установленому порядку соціально-побутових і житлових умов суддям Верховного Суду України (в тому і суддям Верховного Суду України у відставці), членам їхніх сімей, працівникам Апарату відповідно до вимог чинного законодавства; є) забезпечення діяльності Верховного Суду України засобами зв'язку, в тому числі і спеціального зв'язку, та іншою оргтехнікою.

5. У сфері кадрового забезпечення: а) організація ведення кадрової роботи, віднесеної до компетенції Верховного Суду України; б) організація проведення підвищення кваліфікації працівників Апарату.

6. У сфері інформаційної діяльності: а) встановлення і підтримання постійних зв'язків із засобами масової інформації з метою забезпечення прозорості і відкритості діяльності Верховного Суду України; б) підготовка та поширення матеріалів про діяльність Верховного Суду України, організація проведення прес-конференцій, зустрічей та інших заходів; в) організація випуску офіційних друкованих видань та інформаційне наповнення веб-сайту Верховного Суду України з метою оприлюднення роз'яснень Суду з питань застосування законодавства, матеріалів судової практики.

7. У сфері міжнародно-правового співробітництва: а) забезпечення постійних ділових зв'язків із дипломатичними місіями іноземних держав в Україні та її представницькими органами за кордоном; б) організація перекладу в ході зустрічей, а також переклад кореспонденції, що надходить до Верховного Суду України іноземною мовою; в) забезпечення встановлення і підтримання міжнародних зв'язків Верховного Суду України із судами загальної юрисдикції, урядовими і неурядовими організаціями іноземних держав, а також забезпечення посадових осіб Верховного Суду України необхідними матеріалами та документами; г) організація прийомів у Верховному Суді України делегацій, державних і політичних діячів, дипломатичних представників іноземних держав та представників міжнародних організацій.

8. В інших сферах діяльності: а) організація роботи з охорони державної таємниці; б) забезпечення режимів секретності та службової таємниці; в) контроль за виготовленням, використанням та зберіганням печаток і штампів Верховного Суду України; в) забезпечення планування та проведення заходів мобілізаційної підготовки у Верховному Суді України; г) організація роботи із забезпечення безпеки суддів і працівників Апарату, в тому числі в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану; д) виконання інших функцій згідно з постановами Пленуму, Президії, розпорядженнями, наказами, дорученнями Голови Верховного Суду України, його заступників, голів судових палат, голови Військової судової колегії, їх заступників та керівника Апарату і його заступника.

У складі Апарату Верховного Суду України в залежності від ступеня складності покладених на нього завдань і функцій, виконуваних повноважень та обсягу роботи утворюються управління, відділи, сектори й служби. На даний час Апарат складається з 13 управлінь, 4 самостійних відділів та 5 служб. Разом із тим, єдиного нормативно-правового акта, який би регулював питання, пов'язані із функціонуванням Апарату Суду взагалі та його структурних підрозділів, не існує. Тому, виходячи з положень Постанови Кабінету Міністрів України № 179 "Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій"²¹ від 12 березня 2005 р., на підставі якої упорядковано структури

²¹ ОВУ. — 2005. — № 11. — Ст. 522.

апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів, місцевих державних адміністрацій, та з урахуванням специфіки діяльності Апарату Верховного Суду України маємо можливість дати визначення його окремих структурних підрозділів:

1) управління — це структурний підрозділ Апарату Верховного Суду України, що утворюється для виконання покладених на Апарат завдань (як правило, одногалузевого спрямування), з багатофункціональним, програмно-цільовим напрямом діяльності. Управління має у своєму складі не менше двох відділів. Відділ у складі управління утворюється для виконання завдань за одним напрямом чи функцією (наприклад, секретаріат судової палати: його функція — забезпечення діяльності відповідної судової палати);

2) самостійний відділ — це структурний підрозділ Апарату Верховного Суду України, що утворюється з метою виконання завдань одногалузевого та однофункціонального спрямування (за одним напрямом);

3) сектор — це структурний підрозділ Апарату Верховного Суду України, в якому працює не менше двох працівників і який може бути утворений у складі управління (самостійного відділу), відділу у складі управління за необхідності виконання особливих завдань або відокремлення більш важливих та перспективних від поточних;

4) служба — це цільовий структурний підрозділ Апарату Верховного Суду України, основним завданням якого є сприяння виконанню Головою Верховного Суду України, його заступниками відповідних повноважень, передбачених положеннями Закону України “Про судоустрій України”.

Апарат Верховного Суду України очолює керівник Апарату, який у своїй діяльності підпорядкований і підзвітний Голові Верховного Суду України. На виконання завдань, покладених на Апарат, можливо виділити декілька самостійних сфер діяльності його керівника:

1. У сфері організації роботи Апарату: а) безпосереднє керівництво Апаратом, спрямування, координація та контроль роботи його структурних підрозділів, їх взаємодії; б) за погодженням із заступниками Голови Верховного Суду України розподіл обов’язків між структурними підрозділами Апарату та координація здійснення організаційних заходів щодо забезпечення підготовки і проведення засідань Пленуму, Президії, судових палат, Військової судової колегії, а також виконання інших покладених на Апарат завдань; в) забезпечення плановості і ефективності роботи структурних підрозділів Апарату, контроль виконання планів роботи; г) організація спільної роботи з вирішення завдань, що належать до відання кількох структурних підрозділів; д) надання інформації Голові Верховного Суду України, його заступникам про виконання Апаратом службових доручень, внесення на їх розгляд пропозицій з питань, що стосуються роботи Апарату, а також організація і здійснення контролю за реалізацією прийнятих ними рішень; е) розгляд та вирішення пропозицій, внесених судьями Верховного Суду України, керівниками структурних підрозділів Апарату.

2. У сфері кадрової роботи: а) забезпечення добору і розстановки кадрів в Апараті, формування кадрового резерву; б) подання Голові Верховного Суду України пропозицій щодо структури, загальної чисельності та штатного розпису Апарату; в) внесення подань про призначення на посади, переведення, звільнення з посад керівників структурних підрозділів, інших працівників Апарату, в тому числі і на умовах трудового договору (контракту); г) візування проектів наказів, розпоряджень Голови Верховного Суду України з кадрових питань, що відносяться до компетенції Апарату, підписання додатків до них; д) погодження положень про структурні підрозділи Апарату, посадових інструкцій працівників; е) затвердження професійно-кваліфікаційних характеристик працівників структурних підрозділів Апарату; є) подання на розгляд Голови Верховного Суду України пропозицій щодо заохочення працівників Апарату чи притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; ж) організація проведення атестації працівників Апарату та підвищення їх кваліфікації; з) забезпечення виконання законодавства з

питань державної служби в Апараті, є головою конкурсної комісії при прийнятті працівників на посади державних службовців.

3. У сфері фінансового, матеріально-технічного забезпечення: а) організація фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності Верховного Суду України; б) розгляд замовлень структурних підрозділів на закупівлю товарів, виконання робіт, надання послуг; в) подання на розгляд Президії плану закупівель для забезпечення діяльності Верховного Суду України; г) участь у розгляді договорів (угод), візування або їх підписання за дорученням Голови Верховного Суду України; д) підписання платіжних і фінансових документів, звітів і довіреностей на отримання матеріальних цінностей, актів здавання-приймання товарів, виконання робіт, надання послуг; е) контроль за діяльністю Державного підприємства “Автобаза Верховного Суду України” та створення на його базі дочірніх підприємств.

4. В інших сферах діяльності: а) проведення службових нарад, у тому числі зборів працівників структурних підрозділів; б) проведення аналізу виконання підрозділами покладених на них завдань, виконання їх керівниками та працівниками функціональних обов'язків; в) організація розроблення відповідних інструкцій та здійснення контролю за їх виконанням; г) участь у засіданні Президії Верховного Суду України; д) затвердження зразків та описів печаток (без зображення Державного герба України) і штампів Апарату, забезпечення контролю за їх зберіганням та належним використанням; е) видання розпоряджень стосовно питань, що належать до його компетенції; є) виконання представницьких функцій Апарату у відносинах з державними органами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян і недержавними організаціями, у тому числі іноземних держав; ж) здійснення інших повноважень щодо організації роботи Апарату, контролю за діяльністю структурних підрозділів та його працівників із питань забезпечення діяльності Верховного Суду України.

Отже, маємо підстави стверджувати про те, що основним завданням Апарату є організаційно-методичне та інформаційне забезпечення діяльності найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції. Крім цього, приписи ст. ст. 56, 130 Закону України “Про судоустрій України” функції щодо забезпечення діяльності Верховного Суду України покладають саме на Апарат. Це свідчить про органічну єдність усіх функцій, які здійснюються Верховним Судом України, і вказує про значимість функцій забезпечення. Із наведеного випливає, що Апарат Верховного Суду України є його невід'ємною складовою частиною.

Враховуючи викладене, Апарат Верховного Суду України — це самостійна складова частина Верховного Суду України, яка утворюється відповідно до Закону України “Про судоустрій України” з метою інформаційно-методичного, інформаційно-комп'ютерного документального, кадрового, фінансового, матеріально-технічного, соціально-побутового, медичного, санаторно-курортного, транспортного, міжнародно-правового та іншого забезпечення діяльності найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції.

Беручи до уваги аналіз норм чинного законодавства, можна стверджувати, що Верховний Суд України — це найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, діяльність якого передбачена положеннями ч. 2 ст. 125 Конституції України, що здійснює правосуддя на основі верховенства права і процесуально встановленого поєднання форм судочинства з метою однакового застосування законодавства судами загальної юрисдикції шляхом реалізації відповідних процесуальних повноважень для забезпечення захисту гарантованих Конституцією і законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави.

